

ความพร้อมของอาสาสมัครสาธารณสุขในการกำกับและดูแลผู้ป่วยวัณโรคโดยการไ้ยาระยะสั้นภายใต้การสังเกตโดยตรงอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

(Village health volunteer's readiness in controlling and taking care of tuberculosis patients by directly observed therapy short – course in Chiang Dao district, Chiang Mai Province)

ณรงค์เดช สมควร ส.ม.

Narongdech Somkoun M.P.H.

สำนักงานสาธารณสุขอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

Chiang Dao District Health Office, Chiang Mai

บทคัดย่อ

การศึกษานี้เป็นการศึกษาเชิงพรรณนา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความพร้อมของอาสาสมัครสาธารณสุขในการกำกับและดูแลผู้ป่วยวัณโรคโดยการไ้ยาระยะสั้นภายใต้การสังเกตโดยตรง และหาความสัมพันธ์ระหว่าง ลักษณะของประชากร การรับรู้เกี่ยวกับโรควัณโรคกับความพร้อมของอาสาสมัครสาธารณสุข กลุ่มตัวอย่าง คือ อาสาสมัครสาธารณสุขที่ปฏิบัติงานมาแล้วอย่างน้อย 1 ปี ในเขตอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 123 คน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม และวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา การทดสอบไคสแควร์

ผลการศึกษาพบว่า ความพร้อมของอาสาสมัครสาธารณสุข ส่วนใหญ่อยู่ในระดับสูงคิดเป็นร้อยละ 59.30 และมีความพร้อมอยู่ในระดับปานกลาง ร้อยละ 41.70 จากการวิเคราะห์ความพร้อมรายข้อ พบว่า ส่วนใหญ่ยินดีจะหางานให้ผู้ป่วยวัณโรคทำเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว และสามารถแนะนำกับผู้ป่วยหรือสมาชิกในครอบครัวเกี่ยวกับการจัดสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยให้เหมาะสมได้ ร้อยละ 98.4, 92.7 ตามลำดับ เมื่อทดสอบความสัมพันธ์ระหว่าง ลักษณะของประชากร การรับรู้เกี่ยวกับโรควัณโรคกับความพร้อมของอาสาสมัครสาธารณสุข พบว่า เพศ รายได้ การเคยได้รับการอบรม และการรับรู้เกี่ยวกับโรควัณโรค มีความสัมพันธ์กับความพร้อมของอาสาสมัครสาธารณสุขอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.05$) มีแนวโน้มว่า อาสาสมัครสาธารณสุขที่มีความพร้อมสูง ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง รายได้น้อย เคยได้รับการอบรมเกี่ยวกับโรควัณโรค และมีการรับรู้เกี่ยวกับโรควัณโรคอยู่ในระดับสูง ส่วนอายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา และระยะเวลาที่เป็น อาสาสมัครสาธารณสุข พบว่าไม่มีความสัมพันธ์กับความพร้อม

การศึกษานี้แสดงให้เห็นว่าอาสาสมัครสาธารณสุข อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ มีความพร้อมสูงในการที่จะกำกับและดูแลผู้ป่วยวัณโรค อย่างไรก็ตามในการดำเนินงาน ผู้รับผิดชอบควรให้ความสำคัญเกี่ยวกับการนิเทศติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่องเพื่อให้อาสาสมัครสาธารณสุข ปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อ

คำสำคัญ: อาสาสมัครสาธารณสุข อสม. วัณโรค DOTs

Abstract

The objectives of this descriptive study are to examine the village health volunteer's readiness in controlling and taking care of tuberculosis patients by directly observed therapy short - course and to determine the association of the characteristic, The relationship between tuberculosis acknowledgement and readiness of village health volunteer in Chiang Dao district, Chiang Mai province. One hundred and twenty three samples from village health volunteers who had been working at least one year. The data were collected by using questionnaire. Descriptive statistics, Chi square and Pearson's product moment correlation were performed for data analysis.

The study showed that the village health volunteers readiness mostly in high 59.30%. level and the rest of them was in moderate level. The analysis of readiness founded that mostly of village health volunteers pleased to find tuberculosis patients and their family a job to gain their income. Their suggestion on supportive environment for tuberculosis patients and their family was high at 98.4 and 92.7 respectively.

Regarding the association, it was found that gender, income, having been trained and knowledge about tuberculosis were significantly associated with readiness ($p < 0.05$). The characterizes of village health volunteers who had high level of readiness were as follow: female, low income, having been trained about tuberculosis and having high knowledge level. The readiness, however, was not associated with age, status, education level and duration of being village health volunteer.

The result of this study indicated that village health volunteers in Chiang Dao district Chiang Mai province had high level of readiness for responsible tuberculosis patients. However the officials who responsible should emphasize on continuous monitoring and evaluation in order that village health volunteers will work efficiently in this regard.

Keywords: Health volunteers, Tuberculosis patients, DOTS

บทนำ

วัณโรคนับเป็นปัญหาทางสาธารณสุขที่สำคัญของอำเภอเชียงดาว เนื่องจากมีอัตราการป่วยสูง เกินเป้าหมายของกระทรวงสาธารณสุขและเป็นปัญหาสาธารณสุขที่สำคัญอันดับ 2 ของจังหวัดเชียงใหม่ คือ พบผู้ป่วยทั้งสิ้น 142 คน คิดเป็นอัตรา 164 : 9 ต่อแสนประชากร(เป้าหมายของกระทรวงสาธารณสุข ไม่เกิน 70 : แสนประชากร)¹ จากรายงานประจำปีงบประมาณ 2547

สำนักงานสาธารณสุขอำเภอเชียงดาว พบผู้ป่วยทั้งหมด 142 คน พบว่ามีผู้ป่วยที่ได้รับการรักษาครบเพียง 12 คน คิดเป็นร้อยละ 8.45 รักษาหาย 26 คน คิดเป็นร้อยละ 18.31 ผู้ป่วยที่ขาดยาและไม่สามารถติดต่อได้ 104 คน คิดเป็นร้อยละ 73.24 ทำให้อัตราการเกิดโรคในระยะ 4-5 ปี ที่ผ่านมามีอัตราเพิ่มสูงขึ้นทุกปี²

ประเทศไทยได้มีการใช้ระบบขาระยะสั้นในผู้ป่วยวัณโรคตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 และขยายครอบคลุมทุก

พื้นที่ของประเทศไทย แต่อัตราการรักษาหายขาดเฉลี่ยเพียงร้อยละ 50 เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นการจ่ายยาให้ผู้ป่วยนำกลับไปรับประทานที่บ้าน แต่ขาดการกำกับและดูแลการรับประทานยา ทำให้ผู้ป่วยรับประทานยาไม่สม่ำเสมอและหยุดยาก่อนครบกำหนดการรักษา ทำให้ปัญหาการื้อยาของเชื้อวัณโรคมีแนวโน้มสูงขึ้น³⁻⁴ จากสถานการณ์ดังกล่าว จึงมีการนำกลวิธีการรักษาผู้ป่วยวัณโรคด้วยยาระยะสั้นภายใต้การสังเกตโดยตรง (Directly Observed Therapy Short course –DOTS) มาใช้ในการรักษาผู้ป่วยวัณโรคระยะแพร่เชื้อ โดยมีผู้คอยดูแลให้ผู้ป่วยรับประทานยาครบถ้วนทุกวัน เพื่อแน่ใจว่าหายจากวัณโรคและไม่แพร่เชื้อต่อไปอีก วิธีการรักษาวัณโรคแบบนี้ ในปี พ.ศ. 2534 ประเทศไทยได้นำกลวิธีการรักษาผู้ป่วยวัณโรคด้วยยาระยะสั้นภายใต้การสังเกตโดยตรงมาดำเนินการในปี พ.ศ. 2539 จำนวน 13 จังหวัด จากการประเมินพบว่าอัตราการรักษาหายขาดเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 50.0 เป็นร้อยละ 80.0 ถึง 85.0⁵

ด้วยเหตุดังกล่าว ผู้ศึกษาจึงได้ที่จะศึกษาความพร้อมของอาสาสมัครสาธารณสุขในการกำกับและดูแลผู้ป่วยวัณโรคโดยใช้ยาระยะสั้นภายใต้การสังเกตโดยตรง เพื่อจะได้นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาไปใช้ประกอบการวางแผนในการดำเนินงานควบคุมโรควัณโรคต่อไป

วิธีการศึกษา

การศึกษครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงพรรณนา (Descriptive study) ในกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขปฏิบัติงานมาแล้วอย่างน้อย 1 ปี จำนวน 123 คน ดำเนินการระหว่าง เดือนกรกฎาคม 2548 พื้นที่ในการศึกษาอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา เป็นแบบสอบถามความพร้อมของอาสาสมัครสาธารณสุขในการกำกับและดูแลผู้ป่วยวัณโรค โดยการใช้ยาระยะสั้นภายใต้การสังเกตโดยตรง อำเภอไทรทอง จังหวัดกำแพงเพชร⁶ ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ที่ตอบแบบสอบถาม ส่วนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับการรับรู้เกี่ยวกับโรควัณโรค ส่วนที่ 3 แบบสอบถามเกี่ยวกับความพร้อมในการกำกับและดูแลผู้ป่วยวัณโรคโดยใช้ยาระยะสั้นภายใต้การสังเกต

ผลการศึกษา

1. ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 123 คน พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีอายุอยู่ระหว่าง 30 – 39 ปี เป็นเพศหญิง ร้อยละ 64.20 สถานภาพสมรสคู่ ร้อยละ 82.10 การศึกษาระดับประถมศึกษา ร้อยละ 57.70 ประกอบอาชีพรับจ้าง ร้อยละ 48.00 มีรายได้ 1,501 – 3,500 บาทต่อเดือน มีระยะเวลาการปฏิบัติงานเป็นอาสาสมัครสาธารณสุขอยู่ระหว่าง 1-5 ปี ในส่วนของการได้รับข้อมูลข่าวสาร ได้รับข่าวสารเกี่ยวกับโรควัณโรค ถึงร้อยละ 91.10 จากการอบรมจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ร้อยละ 74.80 จากสื่อวารสารเกี่ยวกับสุขภาพ ร้อยละ 63.40 สถานที่ที่กลุ่มตัวอย่างไปขอคำแนะนำมากที่สุด เมื่อมีปัญหาหรือข้อสงสัยเกี่ยวกับโรควัณโรคคือ สถานีอนามัย ร้อยละ 76.40

2. การรับรู้เกี่ยวกับโรควัณโรค พบว่า มีการรับรู้เกี่ยวกับโรควัณโรครายข้อ ตอบถูกมากที่สุด เป็นเรื่องเกี่ยวกับวิธีที่ดีที่สุดที่ใช้ในการวินิจฉัยโรควัณโรค คือ การตรวจเสมหะเพื่อหาเชื้อวัณโรค คิดเป็นร้อยละ 98.40 รองลงมา เป็นเรื่องเกี่ยวกับการรักษาผู้ป่วยโรควัณโรครายใหม่และผู้ป่วยวัณโรคเรื้อรัง คิดเป็นร้อยละ 97.60 ตอบผิด

มากที่สุด เป็นเรื่องเกี่ยวกับผู้ที่อาศัยอยู่ร่วมกับผู้ป่วยวัณโรค มีโอกาสป่วยเป็นโรควัณโรคได้เท่าๆ กับคนทั่วไป คิดเป็นร้อยละ 41.5

3. ความพร้อมของอาสาสมัครสาธารณสุขในการกำกับและดูแลผู้ป่วยวัณโรคโดยใช้ระยะสั้นภายใต้การสังเกตโดยตรง เมื่อพิจารณารายข้อพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความพร้อมมากที่สุด ที่ยินดีจะหางานให้ผู้ป่วยวัณโรคทำเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว คิดเป็นร้อยละ 98.4 รองลงมา เป็นเรื่องเกี่ยวกับความสามารถในการแนะนำกับผู้ป่วยหรือสมาชิกในครอบครัวเกี่ยวกับการจัดสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยให้เหมาะสมได้ คิดเป็น ร้อยละ 92.7 ส่วนความพร้อมต่ำสุด เป็นเรื่องเกี่ยวกับกรณีที่ผู้ป่วยมีปัญหาด้านสภาพจิตใจก็สามารถรับการสงเคราะห์จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง คิดเป็น ร้อยละ 46.3

4. ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะของประชากรการรับรู้เกี่ยวกับโรควัณโรคกับความพร้อมของอาสาสมัครสาธารณสุข พบว่า เพศ รายได้ต่อเดือน การเคยได้รับการอบรมเกี่ยวกับโรควัณโรค และการรับรู้เกี่ยวกับโรควัณโรค มีความสัมพันธ์กับความพร้อมของอาสาสมัครสาธารณสุขอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P < 0.05$) อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา ระยะเวลาที่เป็นอาสาสมัครสาธารณสุข และการเคยได้รับข่าวสารเกี่ยวกับโรควัณโรค ไม่มีความสัมพันธ์กับความพร้อมของอาสาสมัครสาธารณสุข

อภิปรายผล

จากการศึกษา พบว่า อาสาสมัครสาธารณสุขส่วนใหญ่มีความพร้อมในการกำกับดูแลผู้ป่วยวัณโรคอยู่ในระดับสูง เมื่อพิจารณาความพร้อมของอาสาสมัครเป็นรายข้อ พบว่า ส่วนใหญ่มีความพร้อมที่จะยินดีในการจะหางานให้ผู้ป่วยวัณโรคทำ เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับ

ครอบครัว พร้อมทั้งจะให้คำแนะนำกับผู้ป่วยวัณโรคสามารถบอกได้ถึงอาการที่อาจจะเกิดเนื่องจากการใช้ยาที่ใช้รักษาวัณโรค และ พร้อมทั้งจะนำเรื่องราวที่ผู้ป่วยวัณโรคระบายกับอาสาสมัครมาปรึกษากับครอบครัวเพื่อหาทางแก้ไขต่อไป แสดงให้เห็นว่าอาสาสมัครสาธารณสุขส่วนใหญ่มีความรู้และความเข้าใจที่ถูกต้อง พร้อมทั้งจะให้การช่วยเหลือแก่ผู้ป่วย โดยเฉพาะทางด้านสังคมและจิตใจ มีความสัมพันธ์กับความพร้อมของอาสาสมัครสาธารณสุขพบว่า เพศหญิงมีความพร้อมมากกว่าเพศชาย อาจเนื่องจากเพศหญิงมีความสนใจ ความละเอียดอ่อนในภาระงานที่รับผิดชอบมากกว่าเพศชาย รายได้ มีความสัมพันธ์กับความพร้อมของอาสาสมัครสาธารณสุข โดยกลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้ 0 – 5,000 บาท มีแนวโน้มของความพร้อมในการกำกับและดูแลผู้ป่วยวัณโรค อยู่ในระดับสูง กว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้มากกว่า อาจจะเนื่องมาจากกลุ่มผู้มีรายได้สูง ไม่มีเวลา ต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับการทำงานเพื่อหารายได้ให้กับครอบครัวหรืองานประจำที่ทำอยู่ การเคยได้รับการอบรมเกี่ยวกับโรควัณโรค พบว่ากลุ่มตัวอย่างที่เคยได้รับการอบรมเกี่ยวกับโรควัณโรค จะมีความพร้อมในการกำกับและดูแลผู้ป่วยวัณโรคสูง การรับรู้เกี่ยวกับโรควัณโรค พบว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีการรับรู้เกี่ยวกับโรควัณโรคสูง มีความพร้อมในการกำกับและการดูแลผู้ป่วยวัณโรค อาจเนื่องจากกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ได้รับข่าวสารเกี่ยวกับโรควัณโรค จากวารสารเกี่ยวกับสุขภาพและสื่อแผ่นพับ โปสเตอร์ต่างๆ ข้อเสนอแนะในการนำผลการศึกษาไปใช้

จากการศึกษาพบว่า อาสาสมัครสาธารณสุขในอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ส่วนใหญ่มีความพร้อมในการกำกับดูแลผู้ป่วยวัณโรค และมีการรับรู้เกี่ยวกับโรคอยู่ในระดับปานกลาง ถึงระดับสูง ดังนั้นถ้าอำเภอเชียงดาว จะดำเนินการควบคุมโรควัณโรค โดยให้อาสาสมัคร

สาธารณสุขเป็นผู้คอยกำกับและดูแลผู้ป่วยโรควันโรค อาสาสมัครสาธารณสุขก็พร้อมที่จะทำหน้าที่นี้ แต่ควรจะมีการเตรียมความพร้อมของอาสาสมัครสาธารณสุขโดยการอบรมเชิงวิชาการเกี่ยวกับโรควันโรคและการดูแลผู้ป่วยที่จะมาทำหน้าที่กำกับและดูแลผู้ป่วยโรควันโรค โดยเน้นในส่วนที่ยังมีความพร้อมต่ำ ในเรื่องการส่งต่อผู้ป่วยเมื่อมีปัญหาด้านสภาพจิตใจไปรับการสงเคราะห์จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ การไม่รังเกียจในการทำงานร่วมกับผู้ป่วยโรควันโรค และการแนะนำที่ถูกต้องเกี่ยวกับผู้ป่วยโรควันโรค ในเรื่องคุณสมบัติของผู้ที่จะทำหน้าที่กำกับและดูแลควรเป็นผู้หญิง อาจจัดการอบรม ทั้ง ทฤษฎีและปฏิบัติ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ และรับรู้จาก ประสบการณ์จริง การปรับทัศนคติที่ถูกต้องเกี่ยวกับโรควันโรค นอกจากนั้นเจ้าหน้าที่สาธารณสุขควรมีการติดตามดูการทำงานเป็นระยะๆ ถ้ามีปัญหาจะได้ให้คำแนะนำ และข้อเสนอแนะที่ถูกต้องแก่อาสาสมัครสาธารณสุข

เอกสารอ้างอิง

1. กระทรวงสาธารณสุข. คู่มือการปฏิบัติงาน โรควันโรค. กองวันโรค กรมควบคุมโรคติดต่อ กระทรวงสาธารณสุข; 2531.
2. สำนักงานสาธารณสุขอำเภอเชียงดาว. รายงานประจำปี 2547; 2547. เอกสารอัดสำเนา.
3. กระทรวงสาธารณสุข. คู่มือการปฏิบัติงาน การเร่งรัดงานวันโรคในสถานการณ์ระบาดของโรคเอดส์. กองวันโรค กรมควบคุมโรคติดต่อ กระทรวงสาธารณสุข; 2536.
4. กระทรวงสาธารณสุข. สถิติกระทรวงสาธารณสุขที่สำคัญ. กรุงเทพฯ: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก; 2539.
5. กระทรวงสาธารณสุข. แนวทางปฏิบัติเพื่อสนองนโยบายสาธารณสุขในการควบคุมวันโรคตามแนวทางใหม่ของประเทศไทยและบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานและบุคลากรที่เกี่ยวข้องในระดับเขตและจังหวัด. กรุงเทพฯ: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก; 2541.
6. ชนิดา วิชรบรรจง. (2542). ความพร้อมของอาสาสมัครสาธารณสุขในการกำกับและดูแลผู้ป่วยวันโรค โดยใช้ระยะสั้นภายใต้